

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

ВЛАСЮК Сергій Олегович

УДК 94(477.4).316:325:455

**УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 рр.
В ДЕРЖАВНІЙ ПОЛІТИЦІ ПАМ'ЯТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата історичних наук

Острого – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії ім. проф. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Яремчук Віталій Петрович,
Національний університет «Острозька академія»,
професор кафедри історії ім. проф. М. П. Ковальського.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Зашкільняк Леонід Опанасович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри історії Центральної
та Східної Європи;

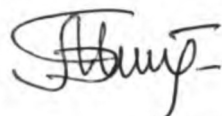
доктор історичних наук, професор
Лисенко Олександр Євгенович,
Інститут історії України НАН України,
завідувач відділу історії України періоду
Другої світової війни.

Захист відбудеться 14 лютого 2020 р. о 13:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 48.125.02 у Національному університеті «Острозька академія» за адресою: 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету «Острозька академія» за адресою: 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Автореферат розіслано 13 січня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук, доцент

 М. Б. Близняк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена насамперед важливістю історичної пам'яті як феномену в сучасних обставинах політичного і суспільного буття. Зокрема, конструювання суспільних уявлень про минуле знаходиться як у фокусі уваги сучасного українського суспільства, так і належить до пріоритетів гуманітарної політики Української держави. Одне з важливих місць в меморіальній політиці незалежної України посіли події Української революції 1917-1921 рр. Історична пам'ять про визвольні змагання початку ХХ століття – істотний атрибут національної ідентичності нинішнього покоління громадян України.

Значущість теми зумовлена також відзначенням сторіччя згаданих подій та дискусіями навколо них. Апеляція сучасних політичних акторів до цього періоду спрямована на конструювання спільного історичного минулого. Політики традиційно роблять відсилання до національних державних утворень періоду революції як до джерел сучасної незалежності, а також порівнюють військову агресію Росії, боротьбу за незалежність сторічної давнини з подіями сучасності. Важливість цієї тематики простежується і в сенсі практичних завдань збереження і відновлення місць пам'яті доби революції.

Поглиблене опрацювання теми на часі й з погляду вивчення досвіду проведення політики пам'яті впродовж 1991-2016 рр. з врахуванням усіх її помилок і недоліків для більш осмисленого і стратегічно обґрунтованого підходу до неї в теперішньому і майбутньому. Особливо це важливо в умовах гібридної війни з використанням інформаційних технологій. Звернення путінської Росії до історії ставить за мету виправдати її агресію проти України, легітимізувати анексію Криму та окупацію окремих районів Луганської та Донецької областей. Інформаційний спротив, опертий на державотворчу традицію української державності, боротьби за неї у 1917-1921 рр., є важливим елементом політичного протистояння агресору, консолідації та мобілізації суспільства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у межах затвердженої кафедрою історії Національного університету «Острозька академія» теми «Актуальні проблеми української історії та історіографії модерної доби» (0117U001305).

Метою дослідження є встановлення сутності й змісту сучасної державної політики пам'яті в Україні щодо подій 1917-1921 рр. Мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- здійснити історіографічний аналіз та охарактеризувати джерельну базу;
- обґрунтувати методологічні підстави дослідження;
- охарактеризувати головні особливості трансформації історичної свідомості українського суспільства;
- з'ясувати політичні чинники впливу на державну політику пам'яті про революцію;
- розкрити особливості регіональних уявлень про події 1917-1921 рр.;
- визначити інституційні засади формування пам'яті про революцію;

- проаналізувати нормативно-правове забезпечення владної меморіальної політики;
- охарактеризувати трансформації офіційних комеморацій про революційні події;
- дослідити творення сучасною українською владою символічного простору, пов'язаного з революційною добою;
- проаналізувати роль влади у формуванні нових освітніх образів подій 1917-1921 рр.

Об'єктом дослідження є владна меморіальна політика в незалежній Україні, а його **предметом** – офіційні практики політики пам'яті щодо подій і діячів Української революції 1917-1921 рр.

Хронологічні межі дисертації охоплюють період 1991-2016 рр. Нижня межа обумовлена утворенням сучасної Української держави, а верхня – активізацією у 2017 р. пам'яттєвої політики через відзначення 100-річчя Української революції й водночас – необхідністю збереження певної часової дистанції для проведення її (політики) адекватного дослідження. **Географічними рамками** виступає територія сучасної України.

Міждисциплінарний аспект меморіальних студій позначився на **теоретико-методологічних основах** дослідження. Особливе значення мають концепції «місць пам'яті» П'єра Нора та «соціальних рамок пам'яті» Моріса Альбвакса. Важливе місце у дослідженні відведено також ідеї про «винайдення традиції» Еріка Гобсбаума. Для вивчення комеморативних практик центральних органів влади ми послуговувалися також теоріями Пола Коннертона та Курта Данцигера, феномену колективної пам'яті – Поля Рікера та Алейди Ассман. Дослідження цієї проблематики як галузі історичного дослідження спирається також на теоретичні напрацювання Патрика Хаттона.

В роботі застосовано методологію соціологічної, політичної та історичної науки, що допомагає більш ґрунтовно вивчити особливості творення і реалізації політики пам'яті загалом та визначити місце Української революції у ній. Серед основних наукових принципів, на які спирається дослідження, варто виділити принципи історизму, системності та наукової об'єктивності, які сприяють критичному та аналітичному осмисленню джерел дослідження, визначенню механізмів політики пам'яті, її напрямків, особливостей проведення за конкретних суспільно-політичних обставин, з'ясування стратегії поведінки основних меморіальних акторів. У роботі застосовано логічний метод, який сприяв осмисленню фактів у послідовності та взаємозв'язку. Аналітичний метод сприяв вивченню окремих складових проблеми. За допомогою синтезу узагальнено зібрану інформацію і зроблено відповідні висновки.

Дослідження текстів джерел не могло обійтися без залучення контент-аналізу та дискурс-аналізу, які допомогли визначити еволюцію текстів у хронологічній перспективі, їх відмінності в залежності від ініціатора прийняття і зміни політичної кон'юнктури, частоті звернень до тематики Визвольних змагань, інтерпретації цих подій і їх учасників. Діахронний метод дослідження дозволив визначити етапи політики пам'яті сучасної України на основі зміни

кількості прийнятих меморіальних актів та інтенсифікації її реалізації з залученням спеціальних інституцій та установ, зміни тематики меморіальних актів та інтерпретацій подій, яким вони присвячені, політичних змін в країні. Проблемно-хронологічний метод допоміг проаналізувати місце Визвольних змагань у політиці пам'яті у хронологічній послідовності, а порівняльно-історичний метод сприяв визначенню відмінностей сприйняття та проведення політики пам'яті органами місцевого самоврядування в різних регіонах країни у різний період. В роботі застосовано й статистичний метод дослідження, за допомогою якого проаналізовано загальну кількість прийнятих нормативних актів зі сфери політики пам'яті Президентами та Верховною Радою України впродовж 1991-2016 рр. та кількість актів, які стосувалися тематики Визвольних змагань 1917-1921 рр.

Наукова новизна дисертації полягає у тому, що вона є **першим** системним дослідженням політики пам'яті органів державної влади України щодо Української революції 1917-1921 рр. Крім того у ній **вперше**:

- здійснено аналіз позицій і стратегій поведінки офіційних меморіальних акторів щодо подій і діячів цього періоду;

- проаналізовано комплекс чинників впливу на державну політику пам'яті стосовно Української революції;

- системно розглянуто політичні, правові та інституційні інструменти політики пам'яті;

- охарактеризовано процес «винайдення традицій» відзначення та формування комеморативних канонів щодо подій революції;

- проаналізовано й систематизовано основні напрямки культурної політики у цій тематиці;

- простежено трансформації позицій органів місцевого самоврядування у ставленні до Визвольних змагань 1917-1921 рр.;

- запропоновано авторське розуміння місця Української революції у політиці пам'яті Президентів Л. Кравчука, Л. Кучми, В. Ющенко, В. Януковича та П. Порошенка.

Набуло подальшого розвитку вивчення реалізації законодавчих ініціатив органів влади стосовно збереження пам'яті про революцію, особливостей її висвітлення у шкільних підручниках з історії та освітній політиці, як одного з головних напрямків гуманітарної політики, інституційного забезпечення політики пам'яті.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що запропоновані у дисертації положення, висновки й узагальнення можуть бути застосовані для викладання вишівських курсів з сучасної історії та меморіальної політики України, а також у сфері публічної діяльності акторів політики пам'яті. Вони важливі й з огляду на необхідність подолання гострих суперечностей в сучасному українському суспільстві в ставленні до драматичних сторінок минулого.

Апробація дослідження. Основні ідеї та результати дослідження обговорено на таких наукових заходах: II Всеукраїнська науково-практична

конференція «Політика пам'яті в теоретичному та практичному вимірах» (м. Рівне, 12 березня 2015 р.), «Дні науки Національного університету «Острозька академія» (м. Острог, 19 березня 2015 р., 19 квітня 2016 р., 29 березня 2017 р., 27 березня 2018 р., 13 травня 2019 р.), VIII Волинська Всеукраїнська історико-краєзнавча конференція (м. Житомир, 20 листопада 2015 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Ідентичності та політичні інститути» (м. Ніжин, 27 квітня 2016 р.), XII Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (м. Северодонецьк, 30-31 травня 2016 р.), Міжнародна наукова конференція з нагоди 150-ліття Михайла Сергійовича Грушевського (м. Острог, 17 вересня 2016 р.); VII Міжнародна наукова конференція «Українська діаспора: проблеми дослідження» (м. Острог, 27-28 вересня 2016 р.), IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Політика пам'яті в теоретичному та практичному вимірах: Національні меншини і колективна пам'ять титульних націй: дилеми (не)забуття» (м. Рівне, 30-31 березня 2017 р.), V Всеукраїнська науково-практична конференція «Політика пам'яті в теоретичному та практичному вимірах. Конструкти формування/коригування колективної пам'яті» (м. Рівне, 11-12 травня 2018 р.), Міжнародна конференція «Українська революція 1917-1920 рр. в українській суспільній пам'яті» (м. Острог, 4 червня 2018 р.).

Публікації. Основний зміст дослідження висвітлено у 5 публікаціях.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів основної частини, висновків, списку використаних джерел і літератури, додатків. Загальний обсяг дисертації 256 сторінок, обсяг основного тексту – 176 сторінок. Кількість найменувань у списку використаних джерел і літератури – 658.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, визначено мету та завдання, об'єкт і предмет дисертації, його хронологічні та географічні межі, з'ясовано наукову новизну роботи, розкрито практичне значення отриманих результатів та рівень їхньої апробації.

У першому розділі **«Історіографічні, джерелознавчі та методологічні підстави дослідження»** охарактеризовано концептуально-методологічні основи дисертації, проаналізовано стан наукової розробки проблеми та джерельну базу дисертації. Перший підрозділ **«Історія вивчення теми та джерельна база»** присвячений аналізу праць з обраної тематики вітчизняних і закордонних вчених та подано видову характеристику використаних джерел. Показано, що більшість розвідок мають синтетичний характер, а їхньою визначальною особливістю є дослідження меморіальної політики загалом у період перебування при владі одного з Президентів (В. Кравченко, А. Портнов, Г. Касьянов, Д. Веденеев, Т. Кузьо). При цьому, через інтенсифікацію політики пам'яті за часів президентства В. Ющенка, саме цей період найбільш популярний та

обговорюваний в спеціальній літературі. Водночас дехто з авторів вважає подібною меморіальну політику Л. Кравчука та В. Ющенко, Л. Кучми та В. Януковича (Л. Нагорна, В. Кулик).

Інші дослідження висвітлюють не меморіальну політику у певний відрізок часу, а якийсь конкретний її напрям, проблему, складник (В. Серeda, О. Любовець, М. Степико, О. Гнатюк, А. Колодій, К. Вольчук, О. Вишняк). При цьому дослідження місця Української революції у цій політиці знаходяться на маргінесі. Особливою докладністю та високим рівнем теоретичної вправності вирізняється монографія Олександра Гриценка, присвячена аналізу президентських ініціатив у сфері політики пам'яті та їхньої реалізації у період від приходу до влади Л. Кучми до кінця каденції В. Януковича¹. Варто відзначити розвідку Владислава Верстюка та Віталія Скальського, які дослідили реалізацію державних заходів з нагоди 90-річчя Визвольних змагань².

Більшу зацікавленість у дослідників викликає проблема вивчення місця революційних діячів у політиці пам'яті. Особливо багато праць присвячено М. Грушевському (В. Масненко, Р. Пиріг, Я. Дашкевич, А. Онкович, Я. Грицак, Н. Яковенко, Т. Кузьо), менше уваги приділено В. Винниченку та С. Петлюрі (В. Солдатенко, О. Любовець), практично не дослідженими у контексті політики пам'яті залишаються діячі Української Держави на чолі з П. Скоропадським. Якщо ж говорити про пам'ять про окремі події, то найбільше уваги приділено вивченню традиції вшанування учасників бою під Крутами (А. Любарець, Г. Касьянов) та відзначення річниць проголошення Акта Злуки (А. Киридон).

Достатньо опрацьована проблема регіональних версій пам'яті (С. Гузенков, А. Іваненко, О. Кобиленко, М. Кирчанов, Б. Короленко, В. Масненко). Попри те, що пам'ять про революційні події та меморіальна політика щодо них не знаходяться у фокусі уваги дослідників, у відповідних студіях добре показано контексти, у яких творилася ця політика, чинники впливу на неї й рівень реалізації ініціатив Києва на місцях. В спеціальній літературі знайшла відображення проблематика окремих регіонів (Крим, Донбас, Галичина) і навіть локальних поселень як місць пам'яті. Часто об'єктами цих досліджень виступають Львів і Донецьк, які схематично означають «українськими полюсами».

Достатньо вивчена політика сучасної Української держави щодо символічного простору. Найчастіше об'єктом досліджень виступає радянський символічний спадок і політика щодо нього, йдеться й про труднощі його подолання (Д. Шеррер). Відповідна проблематика досліджена у ґрунтовній монографії Олександри Гайдай³. Дослідники одноставні в тому, що провідними

¹ Гриценко О. Президенти і пам'ять: Політика пам'яті президентів України (1994–2014): підґрунтя, посилення, реалізація, результати. Київ, 2017. 1136 с.

² Верстюк В., Скальський В. Українська революція 1917–1921 рр. в політиці формування національної пам'яті в 2007–2010 рр. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.* Київ, 2010. Вип. 5. С. 5–23.

³ Гайдай О. Кам'яний гість. Ленін у центральній Україні. Київ, 2018. 280 с.

інституціями в незалежній Україні, які впливають на ставлення до радянських символів, є органи місцевого самоврядування, які часто чинять спротив заходам центральної влади.

На сторінках спеціальних студій добре показано впровадження образу Української революції 1917-1921 рр. в шкільну історичну освіту (С. Баханова, К. Баханов). Загалом в дослідженнях відзначено чималу залежність вивчення історії в середній школі, зокрема й подій початку ХХ ст., від політичної кон'юнктури.

Основний масив джерельної бази дослідження склали нормативно-правові акти центральних органів влади. Ключові джерела – це укази та розпорядження Президентів України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, постанови та заяви Верховної Ради України, закони України. Вони визначають державну політику пам'яті. Важливим джерелом є офіційні звернення, виступи Президентів України та представників центральних органів влади. Позицію органів місцевого самоврядування щодо ініціатив центру, стратегію меморіальної політики на місцях, стан реалізації передбачених заходів відображає офіційна документація органів місцевого самоврядування. Вагому частку джерел складають загальнодержавна та регіональна періодика, повідомлення інформаційних порталів, які відображають широкий спектр меморіальних практик загальнодержавного та регіонального значення. Важливий вид джерел становлять джерела особового походження: спогади, інтерв'ю, статті меморіальних акторів і тих, хто був залучений до реалізації меморіальної політики. Цінними для дослідження є результати соціологічних опитувань на історичну тематику, які відображають стан історичної свідомості суспільства. Значущим компонентом джерельної бази дисертації є шкільні підручники з історії, шкільні історичні навчальні програми та їхні проєкти.

У другому підрозділі **«Методологія дослідження»** висвітлено методологічні основи дослідження. Ключовим у категоріальному апараті дослідження є поняття «державна політика пам'яті». Оскільки досить широка історіографічна традиція не дає усталеного визначення цього поняття, то було запропоновано авторське його розуміння, оперте на цю саму історіографічну традицію. У дисертації воно використовується у значенні політики органів державної влади з метою формування образів про минуле й управління суспільною пам'яттю.

У центрі уваги дисертації знаходяться такі меморіальні актори як Президент, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, міністерства, наукові установи та інституції, їх структурні підрозділи та нижчі структурні підрозділи по владній вертикалі. Визначено, що держава, як суспільний інститут, в українських реаліях відіграє вирішальну роль у формуванні колективної пам'яті, при цьому відзначається і роль недержавних агентів пам'яті.

Спеціальний наголос у дослідженні зроблено на визначенні чинників впливу на державну політику пам'яті, основними з яких є склад політичних еліт, їхні ідейні симпатії, внутрішньо та зовнішньополітична кон'юнктура, стан історичної свідомості суспільства, позиції органів місцевого самоврядування.

Реалізацію державної політики пам'яті досліджено крізь призму її напрямків. У дисертації такими визначено комеморації, організацію символічного простору, шкільну історичну освіту.

У дослідженні застосовано низку інших категорій зі сфери меморіальних студій. У підрозділі запропоновано визначення понять «Українська революція 1917-1921 рр.», «регіональна пам'ять», «місця пам'яті», «комеморації».

У другому розділі **«Суспільно-політичні обставини використання пам'яті про Українську революцію 1917-1921 рр.»** досліджено чинники впливу на державну політику пам'яті.

У підрозділі 2.1. **«Трансформації історичної свідомості українського суспільства»** розглянуто динаміку зміни історичної свідомості населення України загалом, окремих її регіонів, а також оцінку і сприйняття населенням Української революції 1917-1921 рр. та основних її діячів. Наголошено на тому, що різний історичний досвід регіонів України та культурно-ментальні особливості суттєво позначилися на регіональних відмінностях у ставленні до минулого.

Тривале перебування України у складі СРСР зумовило ототожнення значної частини населення з радянським минулим. Досить контрастні ці показники у регіональному й віковому вимірі: туга за СРСР населення західного регіону України та молодшого покоління є у рази меншою, ніж в інших регіонах і старшого покоління. Істотними для України були та залишаються показники регіональної ідентифікації, особливо на Сході та Півдні.

Сам період Української революції 1917-1921 рр. і особи її провідників не становлять для громадян сучасної України важливого складника їхньої історичної свідомості. У динаміці все ж помітні зміни у ставленні населення до державних утворень доби Визвольних змагань у сторону більш позитивного їх сприйняття. Водночас східний регіон так само позитивно, як і в 1991 р., сприймає й існування української радянської держави.

Виразно помітні регіональні відмінності й у сприйнятті видатних постатей революційної доби. Одним з лідерів більшості соціологічних опитувань, які стосувалися історичних осіб, є М. Грушевський. При тому прихильне ставлення до нього властиве всім регіонам країни. Лідером у графі «не знаю такого» завжди був П. Скоропадський. С. Петлюру позитивно сприймає тільки західний регіон. Серед комуністичних діячів періоду революції до опитувань потрапляли в основному В. Ленін та Й. Сталін. І якщо останнього оцінюють негативно, то «вождь революції» набирав приблизно однакову кількість позитивних і негативних оцінок. Закономірно, що і в оцінках В. Леніна показові регіональні відмінності, як і у сприйнятті самої «Жовтневої революції».

Зміст, еволюцію, характерні особливості політики пам'яті центральної влади розглянуто у підрозділі 2.2. **«Мінливості меморіальної політики державної влади»**. Відзначається, що на ставлення до минулого провідних меморіальних акторів у перші роки незалежності значною мірою впливали ще процеси «відновлення пам'яті» про замовчувані в радянський період події і постаті. Пам'ять про Українську революцію 1917-1921 рр. під час горбачовської

перебудови була актуалізована як через культурно-освітню діяльність громадських організацій, так і через політичну активність опозиційних комуністичному режиму партій.

Попри загалом недостатньо послідовну політику пам'яті Л. Кравчука, помітними були його спроби порвати з радянським історичним каноном, в першу чергу через видання нормативних актів і участь у комемораціях, що підважували радянську систему історичних координат. Цей розрив, проте, не був остаточним. Однією з таких тем були Визвольні змагання 1917-1921 рр., звернення до яких окрім того мало символічно легітимізувати новопосталу державу, її владу та інститути. Значний вплив на політику пам'яті часів Л. Кравчука мала тривала присутність на владному олімпі колишньої радянської номенклатури та КПУ.

Політика пам'яті Л. Кучми характеризувалася регіоналізацією, спробою поєднати старі радянські й нові національні елементи, відмовою від конфліктних і гострих тем задля зміцнення власної влади, досягнення підтримки ширшого кола виборців, забезпечення політичної стабільності. Особливо помітною ставала апеляція Л. Кучми до історичної тематики під час виборчих кампаній. Водночас більшість його меморіальних ініціатив, які стосувалися періоду Української революції 1917-1921 рр., були фактично узаконенням чинних уже і часто повторюваних громадськістю комеморацій.

На політику пам'яті часів президентства В. Ющенка впливав «постреволюційний розлам», а тема Визвольних змагань була для Глави держави одним із засобів об'єднання суспільства. Проводилася більш активна, ніж за попередніх Президентів, політика в царині історії з залученням ширшого кола інституцій. Меморіальний курс адміністрації В. Ющенка відзначався зміщенням акцентів від радянського історичного нарративу до українського національного, проте без радикального розриву з радянською історичною спадщиною. Часті зміни урядів, протистояння між гілками влади та з регіональними елітами Сходу і Півдня, низький рівень довіри суспільства до Глави держави не дозволяли повною мірою реалізувати намічені меморіальні заходи.

В. Янукович переглянув курс В. Ющенка і намагався створити альтернативний, змістивши акценти до прорадянського/неоколоніального нарративу. Він відмовився від більшості ініційованих впродовж 2005-2010 рр. тем, за його президентства Українська революція 1917-1921 рр. втратила пріоритетне значення, а меморіальна політика загалом була витиснена на маргінес.

Революція Гідності, анексія Криму і російська агресія на сході спричинили до початку декомунізації, актуалізації уваги на тих темах, які мобілізують суспільство, відображають давню державотворчу традицію, героїчну боротьбу за збереження державності, в тому числі проти Росії. Як елемент протистояння інформаційній війні Росії була використана і тема Української революції 1917-1921 рр.

Підрозділ 2.3. **«Статика владно-регіональних версій пам'яті»** присвячений дослідженню ставлення органів місцевого самоврядування як виразників інтересів регіонів та їхніх еліт до державної політики пам'яті. Визначено, що активізація регіональних влад щодо ініціатив центру у сфері

меморіальної політики відбувалася в періоди суспільних збурень, що зумовлювали зростання інтересу до проблем історії – зокрема, на зламі 1980-х і 1990-х рр., після Помаранчевої революції. Радикальне зречення від радянського нарративу в період перебудови у західних областях України виявлялося в першу чергу у переформатуванні символічного простору («ленінопад», зміна топоніміки, відкриття нових місць пам'яті), реформі календаря (заміна комуністичних «червоних дат» на національні), юридичних спробах оскаржити вхідження цих земель до складу СРСР. Ці «реформи» відбувалися з санкцій органів місцевого самоврядування і були підтримані суспільством.

Після приходу до влади В. Ющенко регіони, які його не підтримували, чинили активний спротив ініціативам Президента, що проявлялося у саботуванні його розпоряджень, проведенні альтернативної меморіальної політики, інтенсифікації пам'яттєвої політики ідеологічно протилежного спрямування. Боротьба з «етніцизмом», «переписуванням», «фальсифікацією» історії на практиці передбачала появу відповідних звернень місцевих органів влади, опір відкриттю чи знесенню пам'ятників/пам'ятних знаків, опір декомунізації чи спробам перейменувань. Подібною була і позиція місцевих органів влади на Заході: вони аналогічно чинили опір меморіальній політиці В. Януковича.

Якщо ініціативи Києва збігалися з позиціями місцевої влади, то остання намагалася її реалізувати і використати з метою меморіалізації вихідця з регіону чи події, пов'язаної з регіоном. Так з'являлися власні пам'яттєві ініціативи регіональних еліт.

Третій розділ дисертації **«Організаційно-правове забезпечення політики пам'яті»** присвячений інституційним та ідейним основам державної меморіальної політики щодо Української революції.

У підрозділі 3.1. **«Інституційні засади формування пам'яті про революцію»** досліджено органи державної влади та інші установи, «відповідальні» за пам'яттєву політику.

Чи не найважливіша інституція в Україні у сфері політики пам'яті – інститут Президента та його адміністрації. Саме Президент виступав основним модератором та ініціатором меморіальної політики і за допомогою вертикалі влади та бюрократичних важелів впливу її контролював. Важливою в цьому плані є Верховна Рада України, яка приймає «меморіальні закони» та інші нормативно-правові акти у цій сфері.

Одна з провідних установ у сфері меморіальної політики – Український інститут національної пам'яті. Створена адміністрацією В. Ющенко з метою увічнення пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій установа набула статусу виконавчого органу зі спеціальним статусом. Помітна зміна статусу та ролі УІНП зі зміною політичної кон'юнктури: у період правління В. Януковича УІНП уже був науково-дослідною бюджетною установою при КМУ, а після Революції Гідності – центральним органом виконавчої влади.

Розробкою стратегій розвитку держави, створенням наукових рекомендацій, науково-аналітичним супроводом діяльності Президента займається Національний інститут стратегічних досліджень. Інститут політичних

і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України залучений до експертизи законопроектів, програм розвитку різних сфер суспільного життя, аналізом та розробкою концептуальних засад політики пам'яті. Експертний супровід меморіальної політики, формування національного нарративу, творення освітніх шкільних програм та підручників є одними з основних завдань Інституту історії України НАН України. Особливою «установою пам'яті» є архіви, які окрім зберігання документів, займаються реалізацією меморіальної політики через підготовку виставок, комеморацій, проведення наукових заходів. Важливість цих інституцій демонструє і протистояння щодо відкриття/закриття доступу до них.

Серед інших інституцій, що були залучені до меморіальної політики, варто виділити МЗС, СБУ, Державний комітет телебачення та радіомовлення, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, Раду з питань вивчення наукової спадщини та політичної діяльності М. Грушевського, судові органи тощо.

Законодавче забезпечення політики пам'яті – у центрі уваги підрозділу 3.2. **«Події 1917-1921 рр. у нормативно-правових актах Української держави»**. Визначено, що перші нормативні акти незалежної України були досить обережними щодо надання правових оцінок учасникам і подіям Української революції, останню вони не визначали хронологічно чітко. Помітним був і досить скупий перелік передбачених в актах меморіальних заходів. Мало уваги приділено у законодавстві Четвертому Універсалу. У особистісному вимірі найбільш популярною постаттю був М. Грушевський. До 2003 р. (ініційовано відзначення ювілею П. Скоропадського) приймалися нормативні акти присвячені або йому, або революційним подіям чи владним структурам. З приходом до влади В. Ющенко та активізацією політики пам'яті було започатковано комеморативні традиції щодо вшанування пам'яті С. Єфремова, В. Липинського, І. Огієнка, які вирізнялися скупим переліком комеморативних заходів. Так само можна охарактеризувати й «персональні» меморіальні акти, ініційовані ВРУ, присвячені В. Винниченку, В. Липинському, Є. Петрушевичу, Є. Коновальцю.

Найбільшу кількість нормативних актів присвячено Дню Соборності України, започаткованому 1999 р. і найбільш актуалізованому 2005-2010 рр. У 2011-2013 рр. його реорганізовано у День Соборності і Свободи, 2014 р. було повернуто стару інтерпретацію. Значну кількість нормативних актів прийнято з метою вшанування пам'яті Героїв Крут. Лише три нормативних акти було присвячено феномену Української революції 1917-1921 рр. загалом: двічі В. Ющенком у 2005 і 2009 рр. та одного разу П. Порошенком у 2016 р. Останній поки передбачає найширший перелік комеморативних заходів і відзначається комплексним підходом до відзначення ювілеїв революційних подій. Актуалізовано пам'ять про революційні події було і в актах, присвячених вшануванню учасників боротьби за незалежність у ХХ ст. та Українським Січовим Стрільцям.

Четвертий розділ «Українська революція у напрямках меморіальної політики» присвячений аналізу реалізації пам'яттєвої політики щодо подій і учасників Визвольних змагань 1917-1921 рр.

У підрозділі 4.1. «Владні комеморації про Українську революцію 1917-1921 рр.» досліджено державні комеморативні заходи з нагоди революційних ювілеїв. Особливістю таких державних заходів було те, що вони зберегли радянську бюрократичну традицію зібрань вищого керівництва держави, проте риторику їх змінено відповідно до нових суспільно-політичних обставин. Часто в контексті відзначення ювілеїв революції «державні мужі» говорили про українське національне відродження, державотворчу традицію, боротьбу за незалежність. Чимало заходів організовано з метою підтвердження спадковості державності від доби Визвольних змагань до сучасної України. Серед таких відзначимо передачу М. Плав'юком державних символів УНР Президенту Л. Кравчуку.

Масштаби заходів залежали від значущості чергового ювілею для відповідної владної команди. Сталими залишалися «сценарність», шаблонність, універсальність, склад учасників. Відбулося перетікання комеморативної традиції від «стихійних» громадських зібрань до організованих і очолюваних представниками державної влади.

Найбільш сформованим можна вважати комеморативні канони до Дня Соборності та Дня пам'яті Героїв Крут з усталеними впродовж років локаціями та церемоніалом. Зміни відбувалися шляхом відкриття нових місць пам'яті, коригування інтерпретації події. Регіональні традиції святкування чи відзначень пам'яті відзначалися різноманітністю, що пов'язано як зі ставленням представників регіональної влади до комеморативної події/постаті, так і з намаганням поєднати загальнонаціональну традицію з регіональним святом/діячем. Найбільш масовими і представницькими регіональними заходами можна вважати комеморації з нагоди відзначень річниць створення ЗУНР.

Політику творення, збереження та ліквідації маркерів, що пов'язані з періодом 1917-1921 рр., досліджено у підрозділі 4.2. «Маркування символічного простору». Визначено, що найбільш масово поява нових місць пам'яті та топонімів відбувалася під час реалізації меморіального нормативно-правового акту з виділенням відповідних ресурсів «під ювілей». Водночас масштаби матеріальної, функціональної та символічної меморіалізації конкретної події чи постаті залежали від її вагомості загалом і від актуальності для конкретної влади у конкретний відрізок часу. Чи не найважливішими чинниками, що впливали на маркування символічного простору, були фінансовий, (не)наявність політичної волі з боку представників влади, забюрократизованість. Навіть чітка норма в меморіальному нормативному акті не була запорукою появи передбаченого у цій нормі нового місця пам'яті. Згідно зі звітів УІНП навіть реалізовані заходи мали значні кількісні і якісні відмінності у регіональному зрізі.

Упродовж 1990-2000-х рр. помітна консервація на законодавчому рівні «радянської» історико-культурної спадщини і явний кількісний перебік на користь «радянських» меморіалів як у Державному реєстрі нерухомих пам'яток

національного значення, так і у реєстрах пам'яток місцевого значення. Поступові зміни їх переліку було розпочато згідно з постановою Кабміну 2009 р., але докорінна перебудова в цій сфері відбулася після прийняття декомунізаційного пакета законів.

Зі значними труднощами відбувався процес впровадження символіки й найменувань доби Української революції 1917-1921 рр. в українському війську. Останнє спочатку пройшло повільний етап декомунізації, а потім набувало власне українських національних рис. Перший етап ознаменувався поступовою відмовою у назвах силових структур від «радянських» додатків та найменувань, реформою військових освітніх закладів, ліквідацією окремих військових установ та підрозділів, їхнім переформуванням зі зміною назви. Після Революції Гідності відбулася радикальна декомунізація як у назвах військових підрозділів, так і у символіці. Окремі символи Української революції 1917-1921 рр. присутні у символіці силових структур сучасної України (прапорах, емблемах, девізах).

Іменами діячів Української революції названо чимало навчальних закладів. Постаті та революційні події присутні й на пам'ятних монетах, М. Грушевський зображений на 50-гривневій банкноті. Революційна символіка присутня серед офіційних символів Президента України.

Як і у випадку з меморіалами, на вищому рівні було затверджено перелік музеїв, що присвячені більшовицьким історичним постатям, об'єктам «радянської слави» та пов'язані з радянською військовою традицією. Все ж відверто «прорадянські» музеї на початку 1990-х припинили своє існування, було змінено експозиції в інших, але збережено відмінну репрезентацію історичного минулого в регіональному вимірі. Важливим досягненням УІНП варто вважати появу у 2009 р. Музею Української революції 1917-1921 років.

Підрозділ 4.3. «Події 1917-1921 рр. в шкільному підручникотворенні» присвячений висвітленню місця Української революції у навчальній літературі з історії для середньої школи. Поміркувані спроби перегляду українського державотворчого процесу початку ХХ ст. було покладено ще Республіканською програмою розвитку історичних досліджень 1990 р. Шкільна програма 1989 р. передбачала уже вивчення історії УРСР як окремої навчальної дисципліни, хоча добу 1917-1921 рр. було ще зображено згідно з радянськими постулатами. Починаючи з 1990 р. передбачено вже вивчення українських національних державних утворень, з 1992 р. події 1917-1921 рр. зображено як важливий державотворчий етап, з 1996 р. їх уже означено як «Українську революцію». З цього часу остаточно утвердилося розуміння Української революції як важливого етапу українського державотворення. Концептуально програми не зазнавали відчутних змін до 2016 р., коли були доповнені темами, важливими в контексті російсько-української війни.

Так само можна простежити й трансформацію відображення подій 1917-1921 рр. у шкільних підручниках від відверто радянських інтерпретацій наприкінці 1980-х рр. через пробні підручники початку 1990-х до української національної концепції зображення їх як етапу державотворення. Творцями цієї

концепції були історики Інституту історії України НАН України, залучені до створення проєктів програм, пробних підручників.

Підручникотворення, в тому числі й інтерпретація подій 1917-1921 рр., зазнавали змін під впливом політичної кон'юнктури. Особливо помітним було втручання владної верхівки у цей процес під час президентства В. Януковича. Тема перегляду підручників неодноразово підіймалася у ВРУ, на авторів чинився тиск з боку представників лівих партій, прихильників радянського чи проросійського наративів. Ця проблема була актуальною і в площині міждержавних відносин. Якщо діяльність українсько-польської підручкової комісії не викликала особливого резонансу, то діяльність російсько-українських комісій сприймалися національно орієнтованою частиною українського суспільства та інтелектуалів як спроби реанімувати імперсько-російський погляд на історію України.

ВИСНОВКИ

Теоретико-методологічний інструментарій дисертації має у своїй основі концепції «соціальних рамок пам'яті» М. Альбвакса, «місць пам'яті» П. Нора, «винайдення традиції» Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера. При цьому державною політикою пам'яті означено саме заходи органів державної влади, підпорядкованих їм державних інституцій та їх представників з управління суспільною пам'яттю.

Українська революція 1917–1921 рр. була одним зі складників політики пам'яті влади сучасної України. Остання залежала і залежить від низки чинників. Вона насамперед визначалася ідейними симпатіями та рівнем історичних знань вищого керівництва держави, станом історичної свідомості суспільства загалом і ставленням до подій Української революції зокрема. Рівень інтенсивності звернень влади до питань історії залежав і від загальнополітичних процесів в країні: він зростав напередодні та під час виборів, політичних криз, суспільних потрясінь, міждержавних відносин України із сусідами.

На політику державної пам'яті впливала й позиція органів місцевого самоврядування, їх налаштованість на компроміс, підтримку чи опозицію курсу центральної влади. В залежності від ставлення до центру і його ініціатив регіони приймали їх і наповнювали, або ж ігнорували. При цьому вони могли творити й підтримувати опозиційну Києву версію пам'яті – контрпам'ять.

Інтелектуальне забезпечення проведення державної політики пам'яті щодо Української революції 1917–1921 рр. здійснювали Інститут історії України НАН України, Український інститут національної пам'яті, Національний інститут стратегічних досліджень, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Галузевий Державний Архів СБУ, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, спеціально створенні комісії. Названі інституції здійснювали науковий супровід меморіальної політики, залучалися до творення нормативних актів, реалізації

затверджених планів заходів, їх діагностики та моніторингу, проектування меморіальних стратегій.

В основу політики пам'яті покладено низку нормативних актів як загального спрямування, так і тих, які спеціально порушували тему революції. Остання була однією з пріоритетних за часів В. Ющенко та П. Порошенка. Найбільшу кількість актів присвячено Дню Соборності, вшануванню пам'яті учасників бою під Крутами, а серед персоналій – М. Грушевському. Примітно, що не всім навіть знаковим учасникам революційних подій присвячено окремо меморіальні акти органів державної влади. За винятком М. Грушевського, відзначення ювілеїв інших діячів Української революції згідно з їхніми рішеннями відбувалися один-два рази. У більшості випадків акти передбачали незначну кількість заходів. Умовно кажучи, «комплексний підхід» щодо відзначення круглих ювілеїв революції та її учасників двічі застосував В. Ющенко та один раз П. Порошенко.

Одним із напрямків державної політики пам'яті, який активно застосовувався щодо проблематики Української революції, були комеморації. Вони відзначалися бюрократичним характером з чітко визначеною кількістю присутніх, сценарним планом заходів та визначеним місцем проведення. Більшість з них не були ініційовані державою, найчастіше влада через комеморації долучалася до пам'ятєвих ініціатив з боку громадськості. Особливо яскраво це помітно на прикладі урочистостей з нагоди річниць Дня Злуки та заходів зі вшанування пам'яті крутянців. Ще з часів горбачовської перебудови вони були щорічними, масовими, ініційованими самим українським суспільством, а представники державної влади лише їх очолювали й підносили до загальнонаціонального масштабу. Щодо більшості відзначень чи вшанувань було поступово сформовано комеморативний канон, який обростав нововведеннями чи змінами в залежності від політичної ситуації в країні чи геополітичних обставин, особистих переконань учасників заходів. Основна увага суспільства завжди прикута до тих заходів, у яких беруть участь представники вищої влади (Президент, члени уряду, депутати). Водночас останніми комеморації з нагоди революційних подій використовувалися для власної легітимізації, мобілізації електорату, дискредитації опонентів, політичної реклами, анонсування політичних змін.

Важливим чинником впровадження пам'яті про Українську революцію були перетворення символічного простору – політика щодо пам'ятників та пам'ятних місць, називання топонімічних об'єктів, запровадження національних символів в армії та на грошових знаках. Відзначимо, що зміни символічного простору мали свої регіональні й хронологічні відмінності: з початку 1990-х рр. і до Революції Гідності для всіх регіонів країни, окрім західного, характерна консервація радянського спадку. І якщо в Центрі та на Півночі України відбувалися незначні перетворення та впровадження нової символіки, то Схід і Південь не тільки охороняв радянський спадок, а й активно боровся проти його заміни. Значна кількісна перевага «радянських» місць пам'яті була закріплена і на законодавчому рівні. Інтенсифікація масштабних символічних змін припадає

на початок 1990-х рр., період президентства В. Ющенко та після прийняття пакету законів про декомунізацію 2015 р.

Помітно активізувалося впровадження нових символів під час відзначення ювілеїв учасників Української революції чи річниць її подій. Саме тоді найчастіше відбувалися перейменування іменами революційних діячів «старих» топонімів і відкриття нових місць пам'яті. Серед останніх найбільш вмонтованою до символічного простору в роки незалежності стала постать М. Грушевського. Часто таке впровадження не було можливим через забюрократизованість і недостатнє фінансове забезпечення. Значними труднощами характеризувалися спроби створити місця пам'яті, присвячені С. Петлюрі.

Попри політику державної влади, спрямовану на уніфікацію пам'яті про революцію, упродовж 1991–2016 рр. збереглися регіональні відмінності в музейній діяльності. При цьому для музейних експозицій властивий поступовий відхід від радянського історичного нарративу до національного. Важливим досягненням державної політики пам'яті про революційні події стало створення Музею Української революції 1917–1921 рр.

Одним із ключових напрямків діяльності органів державної влади, спрямованих на формування історичної пам'яті про Українську революцію, була участь у підручникотворенні. Тема Визвольних змагань у шкільних підручниках була центральною для 10 класу. Концептуальне її оформлення відбувалося завдяки діяльності професійних істориків та спеціалізованих інституцій. Утвердилося висвітлення цього періоду як важливого етапу українського державотворення. І хоча написання текстів було прерогативою істориків, все ж держава здійснювала на шкільну освіту загалом вплив через фінансування, затвердження програм, відбір підручників, кадрову політику. Важливим чинником, який впливав на підручникотворення загалом і образ Української революції зокрема, була політична кон'юнктура. Спроби тиску на авторів, намагання протиснути політично ангажовані версії подій були характерними для процесу написання шкільної історії упродовж усього періоду 1991–2016 рр. Особливо активно втручалися у написання шкільних підручників з історії представники КПУ та партійні структури Партії регіонів, фінансово-промислові групи Півдня і Сходу України.

У період Л. Кравчука Українська революція у державній політиці пам'яті була засобом легітимізації новопосталої держави та влади, оскільки підважувала радянський історичний нарратив. У часи президентства Л. Кучми її застосовували радше як засіб боротьби за електорат і підтримку правих, як один з елементів загалом його амбівалентної меморіальної політики. В. Ющенко та його адміністрація цю тему розглядали як один з історичних періодів, що працював на об'єднання суспільства, який мав сприяти витісненню радянського варіанту пам'яті. В. Янукович через її національну спрямованість відтіснив цю тематику на маргінеси. Знову пріоритетною вона стала у П. Порошенка через її інформаційний потенціал у протистоянні з Росією.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях та виданнях, внесених до наукометричних баз даних

1. Власюк С. Пам'ять про Визвольні змагання 1917–1921 рр. на Галичині та на Донбасі в сучасній Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2016. Вип. 25. С. 133–138.
2. Власюк С. Законодавство у сфері збереження пам'яті про учасників Української революції 1917-1921 рр. *Історичні і політологічні дослідження. Науковий журнал*. Вінниця, 2016. № 1 (59). С. 110–121.
3. Власюк С. Українська національно-демократична революція 1917–1921 рр. у регіональних шкільних підручниках з історії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2017. Випуск 26. С. 91–97.
4. Власюк С. Реабілітація учасників Визвольних змагань 1917–1921 рр. *Історичні і політологічні дослідження*. Вінниця, 2017. № 2. С. 30–47.
5. Власюк С. Військові традиції доби Визвольних змагань 1917–1921 рр. у сучасній Українській Армії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2018. Вип. 27. С. 162–168.

Список публікацій, які додатково відображають матеріали дисертації:

6. Власюк С. Події 1917–1921 років у мінливих політичних контекстах центральної влади: президентські ініціативи. *Панорама політологічних студій. Науковий вісник РДГУ*. Рівне, 2015. Вип. 13. С. 222–229.
7. Власюк С. Відновлення пам'яті про Визвольні змагання 1917–1921 рр. у період горбачовської «перебудови»: політичний контекст. *Матеріали VIII Волинської Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. Збірник наукових праць*. Житомир, 2015. С. 42–44.
8. Власюк С. Гетьманат П. Скоропадського в офіційній політиці пам'яті сучасної України. *Ідентичності та політичні інститути. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Ніжин, 2016. С. 21–24.
9. Власюк С. Роль діаспори у відновленні історичної пам'яті про події і учасників Визвольних змагань 1917-1921 рр. *Українська діаспора: проблеми дослідження: тези доповідей Міжнародної наукової конференції, 27-28 вересня 2016 р., м. Острог*. Острог, 2016. С. 190–191.
10. Власюк С. Михайло Грушевський у політиці пам'яті сучасної України. *Міжнародна наукова конференція до 150-ліття М. С. Грушевського: тези доповідей (17 вересня 2016 р., м. Острог)*. Острог, 2016. С. 65–66.
11. Власюк С. Пам'ять про революційні події 1917–1921 рр. та їхніх учасників у Криму: кримськотатарський аспект. *Тези доповідей IV Всеукраїнської*

науково-практичної конференції «Національні меншини та колективна пам'ять титульних націй: дилема (не)забуття». 30–31 березня 2017 р. Рівне, 2017. URL: http://mnemonika.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/Vlasiuk_S.pdf.

12. Власюк С. Визвольні змагання 1917–1921 рр. у пам'ятках: нормативне закріплення. *Тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Політика пам'яті в теоретичному та практичному вимірах. Конструктивне формування/коригування колективної пам'яті»*. 11–12 травня 2018. Рівне, 2018. URL: http://mnemonika.org.ua/wp-content/uploads/2018/07/Vlasiuk_S..pdf.

АНОТАЦІЯ

Власюк С. О. Українська революція 1917–1921 рр. в державній політиці пам'яті сучасної України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 «Історія України». – Національний університет «Острозька академія», м. Острог, 2020.

У дисертації досліджено місце Української революції 1917-1921 рр. у державній політиці пам'яті впродовж 1991-2016 рр. Охарактеризовані зміни історичної свідомості українського суспільства в контексті подій 1917-1921 рр. З'ясовано політичні чинники впливу на політику пам'яті. Розкрито сутність владно-регіональних версій пам'яті про Українську революцію 1917-1921 рр. Визначено інституційні та законодавчі основи меморіальної політики. Досліджено трансформацію офіційних комеморацій з нагоди ювілеїв революції та її учасників, а також політику творення, збереження та ліквідації маркерів символічного простору, пов'язаних із періодом 1917-1921 рр. Проаналізовано роль державної влади у формуванні освітніх образів Української революції.

Ключові слова: політика пам'яті, Українська революція, місця пам'яті, комеморації, органи влади, Президент, Верховна Рада, закон, указ, розпорядження, постанова.

АННОТАЦИЯ

Власюк С. О. Украинская революция 1917-1921 гг. в государственной политике памяти современной Украины. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 «История Украины». – Национальный университет «Острожская академия», г. Острог, 2020.

В диссертации комплексно исследовано значение Украинской революции 1917-1921 гг. в государственной политике памяти в 1991-2016 гг. Охарактеризованы изменения исторического сознания украинского общества в контексте событий 1917-1921 гг. Выявлены политические факторы влияния на

политику памяти. Раскрыта сущность властно-региональных версий памяти об Украинской революции 1917-1921 гг. Определены институциональные и законодательные основы мемориальной политики. Исследована трансформация официальных комемораций по случаю юбилеев революции и ее участников, а также политика создания, сохранения и ликвидации маркеров символического пространства, связанных с периодом 1917-1921 гг. Проанализирована роль государственной власти в формировании образовательных образов революции 1917-1921 гг.

Ключевые слова: политика памяти, Украинская революция, места памяти, комеморации, органы власти, Президент, Верховная Рада, закон, указ, распоряжение, постановление.

SUMMARY

Vlasiuk S. O. The Ukrainian Revolution of 1917–1921 in the State Policy of Memory of Modern Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for acquisition of the degree of Candidate of History in specialty 07.00.01 «History of Ukraine». – The National University of Ostroh Academy, Ostroh, 2020.

The value of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 is analyzed, in the policy of memory of state authorities, during independence period. The events of that time played an important role in the processes of state formation and formation of the Ukrainian political nation, which also influenced the independence of 1991. As an important period for the establishment and struggle of nation-states, this topic became relevant to state power immediately after the collapse of the Soviet empire. Politicians, by appealing to it, sought to legitimize both the newly-emerging state and the authorities with all its institutions in general. Later, this topic began to be used for other reasons: discrediting the communist political system, opponents, uniting the country, mobilizing the population, achieving political dividends, etc.

Memory policy is defined as the purposeful activity of public authorities to manage public memory through various policy instruments (legal, institutional, educational, etc.). The main focus of research is on state authorities themselves, which formulate official versions of memory policies. The state itself is the largest public institution. At the same time, we are aware that historical memory is also heavily influenced by other, non-state, memory agents.

It has been determined that memory policies are influenced by a variety of factors, both internal and external. In the first place, such factor is the state of historical consciousness of society. The state government either takes into account the assessment and attitude of the society to a particular historical figure or event and accordingly correlates its policy according to these sentiments, or conversely ignores them and thus poses a risk of rejection of the initiated topics. It is natural that public evaluations of the past are not permanent and change not only under the influence of public memory

policy. In addition, the dynamics of changes in estimates of the historical past, reflect the effectiveness of memorial policies. Sociological polls show regional differences in perceptions of the events of 1917–1921. If the West adopts a national historical narrative, other regions, especially the East and the South, tend to be imperial, pro-Soviet. Although, the dynamics of change show a gradual departure from that.

It is determined that the position of local authorities has a special influence on the memorial policy, which, depending on the political situation and their own interests, can support the memory policy or ignore it and contribute to the creation of counter memory. In the first case, the local government, in every way, implements the action plans, in the second – not only sabotages them, but also joins the organization of countermeasures. Here, regional diversity in the priority of memory topics is also noticeable.

As part of politics in general, memorial policy depends on the sociopolitical processes in the country and the region, the conjuncture, position and composition of power elite and memorial actors, international relations with its neighbors. Therefore, mentioned factors in different periods of independence, influenced the memory policy differently, which was reflected in the choice of topics, formation of commemorations, construction of symbolic space, demonstrative interpretation of certain events. It is also noticeable that memory policy was one of the areas of political struggle.

Any political decision was reflected in the adoption of a normative legal act that defined and enshrined the norms of memorial actions, regarding the events and participants of the Ukrainian Revolution of 1917–1921. It is determined that in the 1990s, most of them were quite blurred in the context of the Ukrainian Revolution. Most of their participants are devoted to only one normative act and S. Petliura has not yet been awarded a separate decree. It is also noticeable that most of the acts were issued by the Presidents, and the Verkhovna Rada is less visible, as a political actor. Instead, Rada is involved in adopting memorial laws and acts that fundamentally alter the memory policy outline (such as adopting of the decommunization package of laws). Scientific institutions deal with issues of examination, scientific evaluation, implementation of the action plan. A prominent and priority place among them is given to the Ukrainian Institute of National Memory.

The memory policy realization of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 was explored through the prism of commemoration, changes in symbolic space and school textbooks, as the most mass and influential means of managing public memory. Commemorations in independent Ukraine, since Soviet times, have taken over the tradition of soviet assemblies of senior officials, changing the rhetoric and venues. Most of them are formulaic, but changes in their implementation, depending on the sociopolitical processes in the country, are visible. The most formed can be considered the canon of commemoration of the Day of Unity of Ukraine and the commemoration of the Heroes of Kruty.

It was determined that the marking of the symbolic space by persons, organizations and events of the Ukrainian Revolution had its regional peculiarities. Ukrainian legislation, for many years, enshrined Soviet memorial symbols, which prevailed before the Revolution of Dignity. Since then, there have been major changes

not only in the symbolic space of settlements, but also in the military. Significant is the representation of the symbols of the revolution in currency.

School textbook design is generally quite independent, but since education has one of the decisive influences on the formation of historical consciousness, this area has been and remains the object of change. The national narrative was created by professional scholars of the Institute of History of Ukraine and was picked up by the authors of the school textbooks. The content of the last, in addition to the authors' own positions, was influenced by historical programs approved by the ministry. In general, they portrayed this period as an important stage of state formation and the struggle for preservation of independence. Regional preferences did not have a decisive influence on the conceptual changes of school historical education, but reflected the attitude of the region to the adopted paradigm or to its changes. The last were caused by the revision of the estimates of the historical past by the new authorities and thanks to the administrative resource, were implemented on the pages of textbooks during the reign of V. Yanukovich.

Keywords: memory policy, Ukrainian revolution, memory sites, commemorations, authorities, President, Verkhovna Rada, law, decree, order.

Підписано до друку 09.01.2020 р. Формат 60x84 1/16.
Папір офсет. Гарнітура «Times». Друк офсет.
Обл.-вид. арк. 1,9. Наклад 100 пр. Зам. 4.
Друкарня видавництва «Волинські обереги».
33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК № 270 від 07.12.2000 р.
33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97.